

vanvieren
VRUCHTBARE BODEM

WIJKONTWIKKELING VAN DE GROND AF AAN

FRANK VAN ERKEL EN WILLEM VAN SPIJKER

VAN VIEREN

26-01-2022

Ons pleidooi:

1. Onder ogen zien wat aan de hand is in de probleemwijken: de grond is onvruchtbaar; er groeit structureel onvoldoende in deze wijken
2. Onderkennen wat nodig is om deze wijken tot bloei te brengen; forse aanpassingen in het werk van bestaande organisaties om wel een goede voedingsbodem te creëren
3. Nu echt doen, en volhouden; Blijvende aandacht, streng liefhebben

1. Wat is er aan de hand

Waar je wieg staat doet ertoe

We kennen in Nederland een aantal wijken (en dorpen) waar de maatschappelijke problemen zich hebben opgestapeld; weinig scholing, geen werk, armoede, slechte woonomstandigheden, schulden, geweld, crimineel gedrag, lage levensverwachting (tot 10 jaar minder dan in betere wijken). De problemen in deze wijken blijken hardnekkig en van lange duur. Vele benamingen zijn toegepast in de loop der jaren: achterbuurten, achterstandswijken, stadsvernieuwingswijken, probleemaccumulatiegebieden, krachtwijken, prachtwijken. Het gaat grotendeels steeds over dezelfde wijken; Rotterdam Zuid, Den Haag Zuidwest, Amsterdam Bijlmer en Nieuw West, Leeuwarden Oost, Utrecht Overvecht, wijken in Arnhem, Heerlen, Schiedam.¹

Wij waren erbij. Vijftien jaar geleden, bij het ontstaan van de aanpak van de krachtwijken of Vogelaarwijken. We hebben allerlei rollen vervuld (gebiedsdirecteur, stadsdeelsecretaris, projectdirecteur, adviseur) in verschillende steden.

Kenmerkend was de aanwezigheid van veel geld, van een baaierd aan projecten, van een “Kop” programma naast de reguliere uitvoering.

En we moeten eerlijk zijn. Achteraf gezien bleek deze aanpak incidenteel en van tijdelijke waarde. Uiteraard zijn er goede dingen gebeurd, maar het heeft nauwelijks duurzame effecten gehad. Laten we daarvan leren.

¹ Gelukkig, soms verdwijnen wijken van de zwarte lijstjes; Indische buurt Amsterdam, Transvaal Den Haag. En tegelijkertijd zien we nieuwe concentraties van problemen groeien in een aantal wijken zoals in Purmerend, Almere en Vlaardingen.

In dit stuk beschrijven we onze visie. Wat zijn volgens ons voor de komende periode de werkzame bestanddelen voor een goede wijkontwikkeling. Hoe kunnen we het tij keren en de probleemwijken ontwikkelen tot plekken waar eenieder een goede basis van leven kan vinden. We schetsen de contouren van ons verhaal. Veel elementen vragen nog nadere doordinking en uitwerking en we nodigen de lezers graag daartoe uit.

Verschraling van de grond

We hebben onvoldoende het structurele karakter van de problematiek onderkend. In deze wijken is veelal een monocultuur ontstaan doordat veel mensen in lastige omstandigheden en beperkte mogelijkheden bij elkaar zijn komen te wonen. En we weten, monocultuur is niet goed voor de grond, op den duur groeit er dan niet veel meer.

Daarbij komt: Deze wijken worden in stand gehouden, om niet te zeggen onderhouden door een reeks van organisaties die moeizaam en slechts zeer beperkt maatwerk kunnen leveren. Steeds blijkt: Hoe groter de organisatie hoe meer de eigen interne logica dominant is en hoe minder er gehandeld wordt op basis van wat nodig is in de wijk. 'In control' blijven is veelal het belangrijkste. Scholing en opvoeding, gezondheidszorg, werk en inkomen, wonen, armoede en schulden, veiligheid, hulpverlening. Iedere organisatie in deze velden blijft toch vooral in zijn eigen koker. En voor deze wijken zijn de standaardvoorzieningen onvoldoende. Dat weten we nu.

Het zijn wijken waar al tientallen jaren op incidentele basis projecten worden gedraaid, projecten die de grond eerder verarmen dan verrijken, als je er achteraf naar kijkt. Ook de stenen vernieuwing (sloop-nieuwbouw) heeft nauwelijks effect gehad op de leefbaarheid en achterstandssituatie van bewoners.

De institutionele onmacht is immens en schier immanent. Er wordt niet structureel gewerkt aan het creëren van een beter fundament. De grond wordt niet beter, sterker nog, deze verschaalt veeleer. We geven twee voorbeelden.

Ten eerste; wie analyseert welke mensen in de probleemwijken komen te wonen, dan blijken dat in toenemende mate (momenteel tot 50%) mensen te zijn met een gemeentelijke indicatie. En zo'n indicatie wordt verstrekt aan iemand in urgent kwetsbare omstandigheden. Gevolg; Bijna de helft van de woningen in kwetsbare probleemwijken worden betrokken door kwetsbare mensen. Een zichzelf versterkende negatieve spiraal voor die wijken en voor die mensen. Zo verschaalt de wijk dus verder.

Een tweede voorbeeld; Wie de kwaliteit van de scholen, van de basisgezondheidszorg, van de politiezorg bekijkt in deze wijken en die vergelijkt met de kwaliteit in andere wijken, ziet dat de kwaliteit beduidend minder is. Zo staan in de slechtste wijken de slechtste scholen, etc. Ook hier een zichzelf versterkend

effect van een negatieve spiraal en groeiende tweedeling. Waar in een goede wijk in Haarlem voor een basisschool moeiteloos tijdens een sponsorloop € 20.000 wordt opgehaald, is een directeur in een kwetsbare wijk al blij als alle leerlingen mee kunnen doen aan reguliere activiteiten.

En tenslotte; In feite wordt in het beleid en in het handelen van organisaties de verantwoordelijkheid bij de individuele mensen gelegd. Bewoners dienen 'op eigen kracht' hun weg te vinden. Met trots worden dan de voorbeelden genoemd van mensen die 'het' gered hebben, die succesvol worden ondanks hun (wijk)achtergrond. Bloemetjes in het beton zijn het. Uitzonderingen op de regel. Zie alle cijfers en luister naar de verhalen in deze wijken.

Participatie is tot een individuele in plaats van een collectieve verantwoordelijkheid gemaakt. En de collectieve voorzieningen staan niet in verhouding tot wat nodig is in zo'n wijk.²

De combinatie van een concentratie van problemen (van mensen met problemen) met die institutionele onmacht leidt ertoe dat er hardnekkige probleemwijken zijn ontstaan. En helaas toont alle onderzoek aan dat het er niet beter op wordt; de veerkracht van deze wijken neemt eerder af dan toe³. Ook het toevoegen van (duurdere) nieuwbouw ("voor een betere menging") is niet de oplossing. Statistisch gezien kruipen deze wijken dan wel naar het stedelijke gemiddelde, maar het leidt meestal tot toenemende segregatie en polarisatie in de wijk en doet niets met de problemen die de kwetsbare groepen daarvoor al ervoeren.

Bij deze wijken kun je inmiddels meer spreken van een problematiek dan van een probleem. Je kunt dat niet even 'oplossen', je kunt het wel aanpakken; net als criminaliteit of klimaat.⁴

In deze wijken is de grond onvruchtbaar geraakt; dat is de crux van het verhaal.

2. Zien wat nodig is

Wij worden hier boos van. Boos op onszelf dat we in die carrousel hebben meegedraaid en onvoldoende hebben gezien wat echt nodig is.

² Jeroen Frissen (co auteur van Veerkrachtige wijken) laat in zijn presentaties zien hoezeer de verschillende landelijke maatregelen en wetten (van participatiewet tot verhuurdersheffing tot jeugdzorg) tot vermindering van veerkracht leiden.

³ Het basisrapport hierover ; Ledelmeijer, Frissen, Van Iersel, Veerkracht in het corporatiebezit, 2018, 2020 (update). Zie voor een recent overzicht Uijterlinde, Boutellier, De Meere; Perspectief bieden, bouwstenen voor de gebiedsgerichte aanpak van leefbaarheid en veiligheid in kwetsbare gebieden. 2021

⁴ In de totstandkoming van probleemwijken zijn overigens minstens twee type wijken en patronen te onderscheiden; de oude arbeiderswijken en de overloopwijken. Dit verdient nadere uitwerking.

We zijn een rijk en goed georganiseerd land en dan toch dit laten gebeuren...

We worden boos van die organisaties die in hun eigen silo blijven zitten en blijven doen wat ze deden, die niet bereid zijn uit hun – voor deze wijken/voor deze bewoners – disfunctionele routines te stappen.

We worden boos als we zien dat professionals die het anders willen, daar onvoldoende de ruimte voor krijgen en dat er in deze wijken veel professionals rondlopen die immuun zijn geworden, hun tijd zal t wel duren. Op scholen, bij de politie, huisartsen, hulpverleners etc.

We worden boos als we zien dat bewoners in deze wijken over een kam worden geschoren (als bijstandstrekkers, als crimineeltjes van de toekomst) in plaats van hun groei- en overlevingstalent te blijven zien, in plaats van hun veerkracht te stimuleren, juist verschil te maken tussen de ene en de andere bewoner.

We worden boos als we zien dat organisaties ronkende taal uitslaan en het ene na het andere master- of aanvals-plan produceren, terwijl de uitvoerend medewerkers daar niet in betrokken zijn en niet in staat worden gesteld om er daadwerkelijk werk van te maken.

Wanneer we deze boosheid omzetten in een productieve analyse dan constateren we:

De bodem in deze wijken is niet vruchtbaar omdat:

- Geen collectieve verantwoordelijkheid is genomen voor de bijzondere omstandigheden in deze wijk
- Alleen incidenteel/projectmatig interventies worden gepleegd in plaats van structureel, continue en met volharding
- (grote) Organisaties disfunctioneren mede door de scheiding van doen, denken en beslissen, waardoor het goede en noodzakelijke niet wordt gedaan
- En dat leidt tot verdere verschraling in wijken waarmee de kansen verder afnemen.

3. Vruchtbare grond; zaaien, laten groeien en oogsten

Als de tekenen niet bedriegen, staan we aan de vooravond van een nieuwe ronde Wijkaanpak. Heel goed dat wordt erkend dat deze wijken bijzondere aandacht vragen. De vraag is, kunnen we nu die spiraal wel structureel keren? Hoe zorgen we dat deze ronde meer succes heeft, dat het nu wel lukt om de grond vruchtbaar te maken in deze wijken?

Gelukkig kunnen we putten uit goede inspirerende voorbeelden; Zoals het veel genoemde en geroemde programma in Rotterdam NPRZ, maar ook andere praktijken.⁵ Ons verhaal bouwt voort op deze goede praktijken.

Het gaat om het doen van drie dingen. Het gaat om zaaien, laten groeien en kunnen oogsten.

A- Zaaien: Vruchtbare bodem leggen: een ecosysteem van goede basisvoorzieningen

Als de bodem niet vruchtbaar is, groeit er niks. Daarom moeten we in de eerste plaats zorgen voor de goede basisvoorzieningen. School, werk, inkomen, gezondheid, wonen en veiligheid.

In deze wijken vraagt dat veel steviger voorzieningen dan in andere wijken; de kwaliteit en intensiteit van deze voorzieningen moet fors omhoog. Bijvoorbeeld:

- Meer lesuren op scholen

⁵ Van Spijker/Tops; Het verhaal van NPRZ, Het Nationaal Programma Rotterdam-Zuid en wat anderen daarvan kunnen leren. 2021

Voorbeelden; scholenaanpak Amsterdam, opzet wijkbedrijven zoals in Groningen, bewonersparticipatie met ABCD methodiek

In "Perspectief bieden" van Uijterlinde/Boutellier/De Meere zijn recentelijk de laatste inzichten goed op een rij gezet en zij geven een overzichtelijk 'to do' lijstje voor de toekomst. Jammer genoeg gaan ze niet in op het feit dat dit een radicale systeemaanpassing van de huidige organisaties en hun werkwijzen vraagt.

- Meer huisartsen en praktijkondersteuners
- Banen beschikbaar via doorlopende leerlijnen
- Woningen beschikbaar en passend bewoond (met toewijzing op maat en bouwen voor de buurt)
- Slechte weg afsluiten; geen schulden, geen verwaarlozing, geen criminaliteit

Bovendien gaat het er om de voorzieningen in samenhang te beschouwen en op te bouwen. Meer lesuren op school, zorgen voor doorlopende leerlijnen, ondersteunen bij schuldenvrij laten opgroeien, aansluitend zorgen voor passende banen; dat geeft een positieve levensloop en draagt bij aan het afsluiten van de 'slechte' (en soms makkelijker) weg.⁶

Zoals gezegd, gaat het in deze wijken systematisch fout. Dat vraagt systeeminterventies. Radicale hervorming van dagelijkse routines en stuurpatronen. Die zijn noodzakelijk om de bestaande organisaties situationeel te laten werken, om te doen wat nodig is. Zoals in Rotterdam Zuid op de basisscholen structureel 10 uur extra les wordt gegeven, omdat alleen dan de kinderen in deze wijk in staat zijn om een goed basisoniveau te bereiken.

We moeten het lef hebben om verschil te gaan maken; tussen wijken en tussen mensen. Niet de verdelende rechtmatigheid maar het goede doen, ook in morele zin, staat voorop. Dat vraagt van maatschappelijke organisaties dat zij morele keuzes durven maken, dat ze emotionele betrokkenheid tonen en vanuit die betrokkenheid handelen. Dit vraagt een leidende rol van gemeenten om dit mogelijk te maken en niet zelf alles op eenvormige wijze te willen sturen.

Daarbij is belangrijk om per wijk te kijken wat daar nodig is om de grond weer vruchtbaar te krijgen. Op de ene plek is dat scholing (Rotterdam zuid), op een andere plek gaat het om armoede en schulden aanpak. (Leeuwarden). Het gaat om gerichte aandacht, om focus voor datgene dat in deze wijk nodig is en daarop als gezamenlijke organisaties (inclusief gemeente en Rijk) al je aandacht en inspanningen richten. Het verhaal van NPRZ laat zien hoe belangrijk het is om het oog op de bal te houden en dat de geldstromen ook op deze wijze worden gericht en ingericht.

B- Laten groeien: Grond bewerken

Iedereen weet het, een goede juf of meester, een goede wijkmanager, een goede welzijnswerker, een fijne huisarts, een goede werkgever, een slimme wijkagent; in

⁶ Zie Pieter Tops in interview op de site Sociale Vraagstukken, 7 december 2021: "Ondermijning is een sociaal vraagstuk". Zie ook zijn onvolprezen boek *De ongetemde buurt, Achterstand, ondernemingszin en criminaliteit in een volksbuurt*, 2018

hun handelen wordt het verschil gemaakt tussen feitelijke verwaarlozing en liefdevolle aandacht.

Deze wijken vragen om de beste professionals. En dat is niet alleen het hart op de goede plek hebben, maar ook de vermogens bezitten om juist in deze wijken met deze bewoners goed om te gaan en effectief te handelen. In deze wijken worden andere handelwijzen en kwaliteiten gevraagd dan op andere plekken. Iedere professional die je in deze wijken spreekt, zal dit direct beamen.⁷

Deze mensen zullen tegelijkertijd aangeven dat zij de ruimte en de mogelijkheden nodig hebben om het goede te doen. Handelingsruimte, besliskracht, strategisch meedenken en toegang tot de macht.

Ondanks jarenlange onderbouwing en pleidooien voor deze werkers in de frontlijn, is dit helaas nog geen gemeengoed. De praktijk is in deze heel anders dan de beleden woorden. Voorschriften, procedures, protocollen, prestatie-eisen, caseloads, verantwoordingsdruk maken het vele goede professionals schier onmogelijk om verschil te kunnen maken.

De professionals kunnen dit niet als hun managers en bestuurders dit niet ondersteunen en faciliteren. Als zij niet in staat zijn om leiding te geven aan deze focus in het werk. Dat betekent dat we ook eisen moeten stellen aan deze managers en bestuurders. Eenieder kent de voorbeelden: Een burgemeester die niet aanvoelt wat speelt in een wijk, een manager die liefst stuurt op zijn spreadsheets; dat kunnen heel geschikte mensen zijn, maar niet voor deze wijken. Zonder overdrijven schatten we in dat in minimaal een kwart van de organisaties bestuurders en managers niet geschikt zijn om het goede te doen in deze wijken. We moeten bereid zijn om ook aan deze bovenlaag harde eisen te stellen en scherpe selectie toe te passen. Het maakt een groot verschil of er een leider is die ziet, begrijpt en voelt wat nodig is en daarnaar handelt.

We moeten zorgen dat we op alle lagen de beste mensen krijgen voor de meest kwetsbare wijken en zorgen dat ze daar met veel plezier hun professionaliteit kunnen inzetten.

C- Kunnen oogsten: Ruimte voor groei, voor veerkracht

En de bewoners dan? Kunnen die dan niets? Doen die dan niets?

Zeer zeker wel. Ook de bewoners in deze wijken leven hun leven, knopen eindjes aan elkaar, maken plezier en maken ruzie.

⁷ Pieter Jan van Delden beschrijft in zijn recente boek *Marginalisatie* (2020) met welke problematiek van bewoners deze professionals te maken krijgen en geeft, mede op basis van de ervaringen van professionals, waardevolle inzichten hoe deze aan te vatten.

Tegelijkertijd is het een illusie, zeker voor bewoners in de probleemwijken, dat ze het zelf allemaal kunnen regelen. Dat bewoners op 'eigen kracht' hun leven en hun wijk kunnen omtoveren tot prachtige krachtwijken.⁸

Het woord veerkracht valt de laatste tijd veel. Veerkrachtige wijken. Het is belangrijk om te beseffen dat het uiteindelijk gaat om de veerkracht die de mensen hebben en krijgen. Dat mensen in deze wijken de ruimte krijgen om hun eigen leven vorm te geven. Veerkracht zit in de mensen, zowel individueel als sociaal.⁹

En deze veerkracht kan pas ontstaan als de grond vruchtbaar is in deze wijken en als er professionals en organisaties zijn die dagelijks doende zijn om mensen een basis en groeimogelijkheden te geven.

Participatie is in de eerste plaats zorgen dat mensen mee *kunnen* doen, en participatie is in de tweede plaats dat mensen *meedoen*. Dit vraagt een benadering en liefdevolle aandacht die voortdurend is, om dossiers die nooit worden gesloten. Het vraagt om streng liefhebben.¹⁰

Betekent dit dat initiatieven van bewoners niet belangrijk zijn? Dat deze niet behoeven te worden gestimuleerd? Integendeel. Elk initiatief is te beschouwen als een uiting van (beginnende) veerkracht.

Ruimte voor initiatief, voor talent, voor eigen kracht moeten we maximaal geven, ook als dat niet past in bestaande beleidskaders. Laat hierin duizend bloemen bloeien.

De neiging is groot om de waarde van bewonersinitiatieven te willen afmeten aan door beleidsmakers opgestelde prestatie-indicatoren. Een initiatief moet dan aantonen hoeveel zij bijdragen aan 'sociale cohesie', aan 'gezondheid van de wijk', aan 'minder armoede', aan 'inclusiviteit', etc. Dat is als een enkel veertje wegen in een donsmatras.¹¹

Wezenlijker en betekenisvoller is om te zorgen dat het organiseren van veerkracht, van participatie, het stimuleren van initiatieven door middel van professionele methodieken van communitybuilding en persoonlijke ontwikkeling plaatsvindt. Denk aan de ABCD-methodiek voor bewonersparticipatie en de ACB aanpak voor lastige jongeren. En het is tevens belangrijk om zichtbaar te maken wat deze initiatieven betekenen, bijv. via de MAEX of een ander monitor-instrument. Het gaat om gelegenheid geven tot ontwikkelen en netwerken in plaats van te willen sturen op concrete 'prestaties' van dit soort initiatieven.

⁸ Evelien Tonkens heeft in menige publicatie de beperkte reikwijdte van burgerkracht aangetoond en laten zien hoezeer overheid en instituties zich daarmee onttrekken aan hun verantwoordelijkheid

⁹ Pieter Jan van Delden, *Marginalisatie, meedoen in een complexe samenleving* 2019

¹⁰ Tops/Van Spijker, *een kwestie van optreden, actief besturen in een wijk*, 2008; Gabriel van den Brink; *best persons en hun betekenis in een achterstandswijk*, 2012

¹¹ Zie rapport *Wijkbedrijf Selwerd van Hoogland/Lugtmeijer* 2021

Als je kijkt naar bijv. de cultuurhuis Kanaleneiland en cultuurwerkplaats Tarwewijk, naar wijkbedrijf Selwerd, naar Winkelmade, dan zie je dat deze initiatieven zich juist bewegen op verschillende terreinen. Van taallessen tot hiphop, van werkvoorziening tot buurtrestaurant...

Uiteindelijk hoop je dat er in een wijk een ecostructuur groeit zoals ook in de betere wijken, waarin bewoners zich in een netwerk van initiatieven bewegen.

4. Blijven doen

Het gaat om problematiek, om taai vraagstukken. Dat vraagt om versimpelen en doen, doen, doen, met verstand.

Het vraagt bovenal om volhouden, om volharding. Zoals vele bewoners volharden in hun pogingen om wat van het leven te maken, zo is dat voor de Wijkontwikkeling ook nodig.

Wijkontwikkeling is een permanent proces, geen eenmalig project. Zoals Marco Pastors van NPRZ het mooi uitdrukte 'Als je het in minder dan tien jaar denkt te kunnen doen, kun je beter in je bed blijven liggen'

Door systematisch de grond vruchtbaarder te maken, door de grond goed te bewerken, door toegewijde aandacht, door al wat groeit de ruimte te geven, ontstaat langzamerhand, met vallen en opstaan, met halve mislukkingen en halve successen een nieuw perspectief op zo'n wijk, ontstaan er hoopgevende verbindende verhalen, ontstaat er geloof in de wijk en in zijn bewoners. Het verhaal van NPRZ laat dit zien.

We zijn blij met de vernieuwde aandacht voor wijkontwikkeling. We hebben ondertussen veel geleerd uit het verleden. Dat geeft ook hoop. Wat ons betreft gaat het om anders doen en volharden waarbij we centraal stellen dat ongelijke wijken vragen om ongelijke behandeling. Zonder vrijblijvendheid: met rechten en plichten voor iedereen, van bestuurder tot bewoner. Met ruimte voor professionals én burgers. Ze verdienen vertrouwen én aandacht van leiders die dit mogelijk maken.

Ook wetende dat het een zaak van lange adem is en van permanente aanwezigheid. Alleen zo creëren we vruchtbare grond en laten we ons niet afleiden door een enkel bloemetje in het beton.